

Як врешті бульбашка стає тонкою
І майже лускає, – здається, світ
Справдешній видно робиться крізь неї.
Що ж видно там? Зустрінете ви тлум,
Де юність змішано, красу, чесноти,
Ну і становище з багатством теж;
Для всіх це право вроджене, усі
Вітають вас (сиріч мене) як друга
Й товариша у цім ярмі, й роблюсь
Я їх володарем...

Усе це може статись, і стається,
Коли додять брехні: тож бреше Сладж!
Він – мов поет, який приймає гріх,
Вславляючи тих Греків, що ніколи
Не існували, в вигаданій Трої!..

Але навіщо пнуса до поетів?
Звичайна повсякденна проза теж
Брехні не уникає помічної!
Бо ж кожен бачить те обличчя речі,
Яке він сам же уявив собі,
А тих речей, які за це виходять
Уявлення, не помічає зовсім.
Історія це світу, Вік рептилій,
Час індіанців раних, Давні війни,
Жером Наполеон – що треба вам.

Усе, як схоче автор, що пером
Живе – камінням робить, племін – димом,
І створює отак минуле світу.
Його питають: «Як ви ухопили
Ту нитку, що вела крізь лабіринт?
Як мури збудували ви з повітря?
Звели як на такій хисткій основі
Життепис цей чи оповідь?» Або ж:
«Вам скільки знадобилося брехні,
Аби явить цю досконалу правду?»¹

Роберт Бравнінг
З «Містер Сладж, медіум»

¹ Переклад Максима Стріхи.

Є в тому місці дерево в саду,
І змії під ним, і злотний плід на вітах,
І жінка в затінку гілок густих,
І течія струмка на моріжкові.
Все там було: край меж старого світу
У гаї Гесперид рясні плоди
На віковичних вітах достигали,
І в панцері коштовнім змії Лідон
Гострив там кігті злотні й срібні зуби
І крізь дримоту цілу вічність ждав,
Аби вигадливий Геракл з'явився,
Щоб все оте забрати та украсти.

Рендольф Генрі Еш.
Із «Саду Прозерпіни», 1861²

Книжка була груба, чорна, вся в пилюці. Погнута палітурка зарипіла, коли її розгорнули; свого часу з нею обійшлися недобре. Корінець зник, чи то пак, стирчав поміж аркушів, як затовста закладинка. Книжку замотали брудною білою марлею й акуратно зав'язали бантиком. Бібліотекар подав її Роландові Мітчеллу – той сидів і чекав у читальній залі Лондонської бібліотеки. Екстумували книжку із замкнутого сейфа № 5, де вона зазвичай стояла між «Пригодами Пріапа» і «Коханням

² Переклад Максима Стріхи.

грецького типу». Ішла десята ранку одного вересневого дня року 1986-го. Роланд зайняв свій улюблений столик – маленький, на одну особу, за квадратною колоною, але з видом на годинник над каміном. Праворуч від нього ясніло високе вікно, за яким виднілися вершини зелених крон Сент-Джеймс-сквер.

Лондонська бібліотека – найулюбленіше місце Роланда. У цих підупалих, але цивілізованих стінах жила історія, однак населяли їх і живі поети й мислителі – он вони присідають поміж шаф на металевій решітчастій підлозі, он люб'язно сперечаються на сходовому майданчику. Сюди приходив Карлайл, уздовж цих полиць походжала Джордж Еліот. У Роланда перед очима поставали її чорні шовкові спідниці й оксамитовий шлейф, затиснуті у вузькому ряду між Отців Церкви; він мовби чув, як її рішучі кроки по металевій підлозі відлунюють поміж рядів німецьких поетів. Приходив сюди й Рендольф Генрі Еш, наповнював свій еластичний мозок і пам'ять ніким не поміченими дрібничками із засягу «Історії й Топографії», зі щасливих алфавітних збігів з царини «Науки й Іншого» – «Сальса», «Сліпота», «Смерть», «Стоматологія», «Сатана і сатанізм», «Статки», «Собаки», «Слуги», «Сни». У його часи роботи з Еволюції потрапляли в каталозі під гриф «Людина до Адама». Роланд лише нещодавно довідався, що у власності Лондонської бібліотеки є примірник «Principi di una Scienza Nuova» Віко³, котрий належав колись самому Ешу. На жаль, Ешева бібліотека розпорошилася по цілій

Європі й Америці. Звичайно, найбільша добірка потрапила в Колекцію Стента при Університеті ім. Роберта Дейла Овена у Нью-Мексико, де Мортімер Кроппер працював над монументальним виданням «Повного листування Рендольфа Генрі Еша». Зараз це не проблема, адже книжки тепер можуть линути в етері, як світло і звук. Але ж може бути таке, що в Ешевому Віко знайдуться маргіналії, котрих не помітив навіть невтомний Кроппер, а Роланд саме шукав витоки Ешевого «Саду Прозерпіни». Та й є певна насолода в тому, щоб читати рядки, котрі читав, торкався пальцями, пробігав очима сам Еш.

Відразу стало ясно, що цю книжку вже давно ніхто не розгортав – можливо, ще відтоді, як вона тут спочила. Бібліотекар витягнув картату ганчірочку і витер пил – чорний, густий, упертий вікторіанський пил з часточками диму й сажі, що відклалася ще до Законів про чисте повітря. Роланд розстібнув замочок. Книжка пружинисто відкрилася, як скринька, і виплонула вицвілі аркуші – блакитні, кремкові, сірі, помережані іржавим письмом і бурими подряпинами сталевого пера. Упізнавши почерк, Роланд збуджено затрепетав. Здається, це векселі й листи з нотатками про Віко на звороті. Бібліотекар зауважив: не схоже, щоб цієї книжки торкалися раніше. Краї аркушів, що визирали з книжки, почорніли від сажі, й завдяки цій чорній рамці скидалися на листівку зі співчуттям. Потемніла лінія точно збігалася з нинішнім розташуванням сторінок.

Роланд спитав дозволу дослідити ці записи. Представився: він позаштатний асистент професора Блекеддера, котрий з 1951 року працює над упорядкуванням «Повного зібрання творів» Еша. Бібліотекар навшпиньки пішов до телефона, і доки дзвонив, мертві листки й далі

³ «Принципи нової науки» мислителя-гуманіста Джамбаттісти Віко (1725) – важливий предтеча епохи Просвітництва – трактат-спроба узгодити християнську науку й історичне знання, ввівши божественне провидіння в суспільно-політичний контекст. Не лише «Прозерпіна», про яку йде мова в цьому розділі, а й питання з інших творів Рендольфа Генрі Еша, описаних в «Одержимості», перебувають в інтелектуальному діалозі з цим трактатом (взаємини поетики й теології, циклічність людської історії тощо) (тут і далі прим. перекладачки).

шелестіли й ворушилися, неначе віджили, коли їх випустили на свободу. Ці аркуші склав у книжку ще Еш. Повернувся бібліотекар, сказав, що так, це цілком у межах дозволеного, тільки хай Роланд не порушує послідовності сторінок, доки їх не каталогізували й не описали. Бібліотекаря цікаво довідатися про будь-які важливі відкриття, які може здійснити містер Мітчелл.

До десятої тридцять з офіційною частиною було завершено. Протягом наступних тридцяти хвилин Роланд гарячково працював: гортав Віко, краєм ока зазираючи у «Прозерпіну», а другим читаючи Ешеві нотатки, що давалося нелегко, бо поет вів записки різними мовами, та ще й письмом для маргіналій, мініатюрним і наближеним до друкованого. Менш обізнаний читач не відразу розпізнав би, що це дрібне письмо належить тій самій особі, що й розгонистіший почерк у віршах чи листах.

Об одинадцятій Роланду здалося, що він знайшов у Віко відповідний пасаж. Віко вишукував історичні факти за поетичними метафорами міфів і легенд; у цьому зведенні історії й міфів докупи й полягала його «нова наука». Прозерпіна в нього – це зерно, виток торгівлі й життя громад. Прозерпіну Рендольфа Генрі Еша розглядали як вікторіанське відображення релігійних сумнівів, медитацію на міфи про відродження. Прозерпіну зображав лорд Лейтон – розгублену невловну золоту постать посеред темного тунелю. Блекеддер вважав, що Прозерпіна в Рендольфа Еша – персоналізація історії в її ранні міфічні дні. (Еш написав вірш і про Гіббона, і про Беду Преподобного – істориків дуже різних типів. Блекеддер же написав статтю про Р. Г. Еша й порівняльну історіографію.)

Роланд порівняв текст Еша з перекладом і виписав певні уривки у свій покажчик. У нього було дві коробки

карток для покажчика – одна томатно-червона, друга насиченого трав'янисто-зеленого кольору. Картки були на пружних пластикових кільцях і гучно клацали в бібліотечній тиші.

Колоски зерна називали золотими яблуками, тож саме зерно, певно, стало першим золотом на світі, коли металеве золото ще було незнане ... Напевно, золоті яблука, які Геркулес забрав чи викрав у Гесперид, були зерном; а в галльського Геркулеса золотий ланцюг виливається з рота і прикутий до вух людей: пізніше дійдуть висновку, що цей міф стосується рільничих полів. Геркулес залишався божеством, котре потрібно власкавити, щоб знайти скарби, а його бог, Діс (тотожний Плутонів), викрадає Прозерпіну (інше ім'я Церери чи Зерна) в підземний світ. Поети писали, що перше наймення підземного світу – Стікс, друге – земля мертвих, а третє – глибокі борозни. ... Саме з цього золотого яблука Вергілій, глибоко обізнаний з героїчною античністю, зробив золоту гілку, яку Еней понесе у Пекло, чи Підземний світ.

Прозерпіна в Рендольфа Генрі Еша «золотилася у смерку» й водночас була «золота, мов зерно». А ще вона «золотими цепами закута» – можливо, прикрасами, а може, й путами. Роланд акуратно вніс перехресні посилання на зерно, яблука, ланцюги, скарби. Біля сторінки з цим пасажем у томик Віко було вкладено згорнутий рахунок від свічкаря, а на звороті Еш дописав: «Особа з'являється на мить, приєднується до спільноти думки, змінює її й помирає; але вид не помирає і пожинає плоди цього ефемерного буття». Роланд виписав і це й додав іще одну картку із запитаннями самому